

О.Ж. Ошанова¹, Д.Қалибекұлы¹, А.Елешева²

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан
²Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан
E-mail: oryntay73@gmail.com, toty.eni@mail.ru, daryn150192@mail.ru

Цифрлық коммуникациядағы өшпенділік тілі және оны құқықтық реттеу

Аңдатпа. Мақалада қазіргі әлемдегі және қазақстандық қоғамдағы цифрлық коммуникацияның негізгі сипаттамалары, сондай-ақ цифрлық байланыс құралдары арқылы берілетін хабарламаның жаңаша түрленуі мен берілу формалары қарастырылады.

Цифрлық медиа ғасыры кез-келген онлайн сөйлесуді немесе медиаөнімді экранды бір рет түрту арқылы қолжетімді етеді, алайда оның салдары қандай болатыны туралы ойланбастан, бөлісуге мүмкіндік береді. Осы орайда мақалада заманауи техникалық құралдар арқылы ақпарат алмасуды қарқындату мен өзгертудің негізгі артықшылықтары мен зияндылығы атап өтіледі.

Интернеттегі медиаөнімдердің саны өсіп жатқандықтан, жеккөрушілікке толы сөздердің таралуы да артып келеді. Біз бұл мақалада әлеуметтік медиадағы өшпенділік сөздерге толы медиаөнімдерді анықтаудың түрлі тәсілдерін анықтаймыз және зерттейміз. Бұл бағытта кездесетін қиындықтар мен шектеулер де сөз болады. Біз сондай-ақ осы мәселені реттеудің заңдық және практикалық тұстарын да талқылаймыз.

Түйін сөздер: цифрлық коммуникация, әлеуметтік медиа, сөз бостандығы, өшпенділік тілі, құқықтық реттеу, медиаөнім.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-7174-2023-144-3-27-39>

Кіріспе. «Коммуникация» түсінігіне ғалымдар әр түрлі анықтама береді. Біреулері оны техника мен технологияның пайда болуымен байланыстырса, келесілері «индустриалдық революциямен», ал үшіншілері «бұқаралық ақпаратпен» және «байланыс пен тілдесудің тәсілі» ретінде бірлестіре қарастырады. Америкалық зерттеушілер М.Л.Дефлер мен С.Дж. Болл-Рокич «өркениеттің негізінде сауатты және саналы түрде коммуникация жасай білу қабілеті жатыр және бұл дабыл қағу, сөйлеу, хат, баспа ісі, коммуникацияның дамуын ажырата білу дәуірі болды» – деп есептейді [1].

Бүгінгі таңда адамдардың әлеуметтік өмірінің едәуір бөлігі интернет кеңістігіне ауысып, цифрлық технологиялар негізінде «жедел коммуникация» қарқынды жүріп жатыр [2]. Бұл жағдайда қолданушылардың жеке және қоғамдық, кәсіби және жеке, үй мен жұмыс арасындағы өмірінің шекарасы көмескі тартып, ашықтық пен жариялылық жалпы сипат ала бастады. Техникалық құрылғы (компьютер, байланыс құрылғылары – телефон, планшеттік компьютер) арқылы жүзеге асатын коммуникация процесінің өзі қарым-қатынастың мазмұны мен сипатына, ақпарат алмасуға әсер етіп, жаңа ғылыми тұжырымдар жасауға итермелеп отыр. Бұл жағдайда зерттеушілер [3] атап өткендей, белгілі бір географиялық орындарға байланыстан және уақытаралық кедергілерден бас тартқан адамның күнделікті өмірінің уақытша топологиялық сипаттамалары өзгереді, әрі бұл өз кезегінде күнделікті өмірдің құрылымын өзгертеді.

«Батырма мәдениеті» кеңістігінде адамның жаңа түрінің, яғни «виртуалды адам» болуы туралы әңгіме алға тартылады. Хаттар («яғни, біреуге бірдеңе хабарлау үшін жіберілген жазбаша мәтін») [4], адамдар арасындағы ақпаратты беру және коммуникацияны ұйымдастыру тәсілі ретінде ежелден бері бар. Мұндай өзара әрекеттесудің едәуір бөлігі қазіргі уақытта Интернетке көшті және оны қамтамасыз ету үшін әртүрлі бағдарламалар, ресурстар мен техникалық құрылғылар қолданылады. Бүгінде интернет-ортаның өзі «үнемі жаңарып отыратын, жаңа қасиеттерге ие күрделі, әрі өзін-өзі ұйымдастыратын байланыс ортасы» [5] болып отыр.

Бұл жерде технологиялық құрылғыларды пайдалану қажеттілігі басқа адресатқа жай ғана хабарласу үшін ғана емес, сонымен бірге адам осы жерде және қазір не сезінетінін, не істейтінін, не тыңдайтынын, не ойлайтынын жария ету және өз тәжірибесімен бөлісуге және сол арқылы осы әлемде, әлеуметтік ортада өзінің бар екенін дәлелдеуге деген ұмтылыспен тығыз байланысты екенін де жоққа шығаруға болмайды. Осылайша техникалық инновациялар мен олардың әлеуметтік қатынастардағы өзгерістерінің нәтижелілігі және белгілі бір өзгерістерге ұшыраған заманауи коммуникацияның белсенділігі, виртуалды кеңістікте коммуникацияның жаңа түрлерінің пайда болуы туралы айтуға мүмкіндік береді [6].

Зерттеу объектісі. Бүгінгі таңда құндылық бағдарларының, әлеуметтік мінез-құлық нормалары мен стереотиптердің жетекшісі болып табылатын Интернет-кеңістіктің мүмкіндіктерін пайдалана отырып, адамды әртүрлі мүдделер мен артықшылықтар бойынша біріктіру үшін жаңа мүмкіндіктер пайда болды, бұл кейбір жағдайларда мәдениеттегі жаңа ағымдардың пайда болуына ықпал етеді. Осы орайда біз әлеуметтік желілердегі қазақ тілді жазбаларды және медиаөнімдерді зерттеу объектісіне алдық. Сонымен қатар цифрлық коммуникациядағы өшпенділік тілінің орын алуы мен оның белсенділігінің арту себептерін нақты мысалдар негізінде дәлелдеп, оны құқықтық тұрғыдан реттеудің тиімді тәсілдерін саралау басты ұстаным болды. Әлемнің дамыған елдерінде әлеуметтік медиадағы өшпенділік сөздерге толы медиаөнімдерді анықтаудың қандай әдіс-тәсілдері қолданылады деген мәселе де алдыңғы кезекте қарастырылмақ.

Зерттеудің теориялық маңызы. Интернет бүкіл әлемдегі адамдарға бір-бірімен лезде қосылуға мүмкіндік берді және біздің бір-бірімізбен байланысу және ақпаратпен бөлісу жолында төңкеріс жасады. Алайда бұл үрдістің тиімді жағымен қоса зиянды тұстары бар екенін бүгінде танып-біліп отырмыз, яғни интернет зиян келтіру мүмкіндіктерін де кеңейтті. Мәселен, жеккөрушілік пен зорлық-зомбылық туралы хабарламалар әлеуметтік желілерде бұрын мүмкін болмаған тәсілдермен таралуда және күшейіп келеді.

Facebook, Twitter, YouTube, Instagram және Snapchat сияқты әлеуметтік медиа платформалар арқылы 3,19 миллиард қолданушы контент құру және бөлісу арқылы бір-бірімен байланысады және өзара әрекеттеседі. Интернеттегі адамның жеке басын қорлайтын және зиянды мәлімдемелердің өсіп келе жатқан проблемасын ескере отырып, көптеген елдер өздеріне Интернеттегі мәлімдемелерді реттеу керек пе, жоқ па, егер солай болса, олар бұл шектен шығуды қалай заңдастыруы керек деген сұрақ қоя бастады. Осыған орай бұл мәселенің реттеу тәсілдері мен шектеу қою мүмкіндіктері қандай деген сұрақ күн тәртібіне шығып отыр.

Зерттеудің практикалық маңызы. Жеккөрушіліктен және өшпенділіктен туындаған қылмыстар, өкінішке орай, қоғамда аз емес. Интернет желісі қолжетімді болған сайын, әлеуметтік медиа және басқа да онлайн-байланыс құралдары мұндай заңсыздықтардың белең алуын тіптен өршітіп жіберді. Мысалы, жеккөрушілікке байланысты бірнеше лаңкестік әрекеттер жасады деген күдіктілер әлеуметтік желілердегі жеккөрушілікке қатысты жазбаларды таратып, танымалдыққа ие болған оқиғалар жиіледі, ең қорқыныштысы, әлеуметтік медиада орын алған мұндай әрекеттер көпшіліктің радикалдануына ықпал етеді [7, 8]. Кейбір жағдайларда әлеуметтік медиа қылмыстың орын алуында тікелей рөл атқаруы мүмкін, мәселен, күдіктінің 2019 жылы Жаңа Зеландияның Кристичерч қаласында болған лаңкестік әрекетіне қатысты бейнежазбасы Facebook-те тікелей эфирде көрсетілген [9].

Интернеттегі зиянды әрі қорлайтын сөздерді реттеу сөз бостандығы мен өшпенділік арасындағы шекараны ажыратып қарастыруды талап етеді. Сөз бостандығы әлемнің көптеген елдерінің конституцияларымен және адам құқықтары жөніндегі негізгі халықаралық шарттармен қорғалған. Әлеуметтік желілердегі өшпенділікті реттеудегі қауіптіліктің бірі – бұл өз азаматтарының құқықтарын одан әрі шектеу үшін репрессиялық режимдерге себеп-сылтау болып кету мүмкіндігі.

Сөз бостандығын ұстанатын елдерде сөз бостандығының неліктен маңызды екендігі туралы жалпы түсінік қалыптастыру қажет. О’ Реган мен Тейл сөз бостандығын бағалаудың үш негізгі себебі бар деп болжайды [10]:

Біріншіден, біз өз пікірімізді білдіру бізді демократиялық себептермен еркін және автономды адам ететін нәрсенің бір бөлігі деп санаймыз;

Екіншіден, біз қалай дауыс беру керектігін тең тұрғыда шешу мүмкіндігіне ие болу үшін саясат туралы еркін сөйлей білуіміз керек;

Үшіншіден, жалған мәлімдемелерді жоққа шығару үшін шындықты орнатуға қажетгі себеппен билік басындағыларды жауапқа тарту.

Интернеттегі зиянды сөздерді реттеу заңды сөз бостандығы мен өшпенділік арасындағы шекараны ажыратып қарастыруда талап етеді.

Сөз бостандығын неге бағалайтынымызды түсінгеніміз сияқты, біз жеккөрушілікке неге тыйым салуымыз керек екенін де жете түсінудіміз керек.

Жеккөрушілікке тыйым салудың екі негізгі себебі бар: бірінші және ең көп мойындалған себеп – жеккөрушілікті қоздыру нысанаға алынғандарға нақты зиян келтіруі мүмкін («зиян келтіруге итермелеу» принципі): осылайша, мысалы, белгілі бір нәсілдегі, жыныстық бағдардағы немесе гендерлік сәйкессіздігі бар адамдарға қатысты зорлық-зомбылыққа итермелеу немесе арандату сөздері біраз елдерде, соның ішінде АҚШ-та заңсыз деп танылады. Көптеген елдер адамдар тобының қадір-қасиетін төмендететін жеккөрушілік сөздерге де тыйым салынуы керек деп есептейді («топтарды қорлау» қағидасы), өйткені бұл олардың қоғамның еркін және тең құқылы мүшелері мәртебесіне нұқсан келтіреді. Тағы да, көптеген елдер, әсіресе АҚШ емес, жеккөрушілікті тудырудың мұндай түрлеріне тыйым салады.

Жеккөрушілік те, сөз бостандығы да – мағынасы мен оларды қалай қолдану керектігі туралы келіспеушіліктерді тудыратын тұжырымдар.

Нәтижелер мен талқылаулар. Өшпенділік сипаттағы сөздердің анықтамасы нақты мойындалмаған және бұл анықтаманың жеке аспектілері толық келісілмеген. Сонымен қатар жеккөрушілік сөздер мен тиісті сөз бостандығы арасындағы шекара айқындалмаған, осыған орай мамандар жеккөрушілік мағынасындағы сөздерге нақты анықтама беруден қашқақтайды. Мысалы, американдық заңгерлер қауымдастығы ресми анықтама бермейді, бірақ оның орнына қылмыстық әрекетке ықпал ететін мәлімдемелер жеккөрушілік қылмысының бөлігі ретінде жазалануы мүмкін деп мәлімдейді [10]. Сол сияқты, біз де нақты анықтаманы ұсынбай, оның орнына өшпенділік тілінің тууына себепші болатын факторларды анықтап және осы жағдайда қандай техникалық мәселелер туындауы мүмкін екендігі туралы нақты түсінік алу үшін негізгі анықтамаларды қарастырып көрейік.

*Еуропа Кеңесі өшпенділік тіліне «нәсілшіл жеккөрінішті, ксенофобияны, антисемитизмді немесе жеккөрініштің төзімсіздікке негізделген басқа да кез келген формасын, соның ішінде ұлтшылдықты, этноцентризмді және мигранттар мен иммиграция көргендердің балаларына деген алауыздықты тарататын, үгіттейтін, ынталандыратын немесе ақтайтын сөздердің кез келген түрі» деген анықтама береді;

* Америка конституциясының энциклопедиясында «Жеккөрушілік сөздер – бұл нәсіліне, дініне, этникалық тегіне, ұлтына, жынысына, мүгедектігіне, жыныстық бағдарына немесе гендерлік ерекшеліктеріне негізделген адамға немесе топқа шабуыл жасайтын сөздер» [11] делінген;

* БҰҰ-ның Нәсілдік кемсітушілікті жою жөніндегі комитеті өшпенділік тіліне «адамның қадір-қасиеті мен теңдігінің негізгі принциптерін жоққа шығаратын және

жеке адамдардың немесе халық топтарының мүддесін қоғамның алдында төмендетуді көздейтін, айналадағыларға қарата айтылатын сөйлеу формасы» деген анықтама берген;

* Facebook: «Біз жеккөрушілікті адамдарға тікелей шабуыл ретінде анықтаймыз, біз оны нәсіліне, этникалық тегіне, ұлттық тегіне, діни тегіне, жыныстық бағдарына, кастасына, жынысына, гендерлік ерекшелігіне, сондай-ақ ауыр ауруға немесе мүгедектікке байланысты қорғалған сипаттамалар деп атаймыз. Біз сондай-ақ иммиграция мәртебесін алу үшін кейбір қорғаныс шараларын ұсынамыз. Біз шабуылды зорлық-зомбылық немесе адамгершілікке жатпайтын мәлімдемелер, кемшілік туралы мәлімдемелер немесе алып тастауға немесе бөлуге шақырулар ретінде анықтаймыз» [12];

* Twitter: «Жеккөрушілік мінез-құлық: сіз басқа адамдарға қатысты зорлық-зомбылықты насихаттауға, оларға тікелей шабуыл жасауға немесе нәсіліне, этникалық тегіне, ұлттық тегіне, жыныстық бағдарына, жынысына, гендерлік ерекшелігіне, дініне, жасына, мүгедектігіне немесе ауыр науқасына байланысты қорқытуға құқығыңыз жоқ» [13].

Бір қызығы, жоғарыда келтірілген кейбір анықтамаларда өшпенділіктің нақты бір топқа бағытталуы қажетті шарт болып табылады. Анықтамалар арасындағы жалпы тақырып - бұл шабуыл топтың немесе халықтың жеке басының қандай да бір бағдарларына негізделген. Нақтылар болсақ, өшпенділік тілінің негізгі көздейтіні - бұл адамдарды зорлық-зомбылыққа немесе жеккөрушілікке итермелеу және нақты бір тұлғаларды сөзбен қорлау немесе кемсіту.

Өшпенділік тілі немесе жек көрушілік риторикасы – адамдардың белгілі бір тобына тілдік құралдар арқылы өшпенділік таныту. Бұл адамдарды зорлық-зомбылыққа шақырады, әртүрлілікті жоққа шығарады, әлеуметтік өшпенділікті тудырады. Осылайша, адамзатты өзара біріктіріп тұрған ортақ құндылықтар мен ізгілік ұстанымдарына қатер төндіреді. Бұл дегеніміз ұлттық қауіпсіздік пен адамның жеке бас құқықтарына деген тікелей қауіп.

Әлеуметтік желілер үшін «өшпенділік тілі» ыңғайлы бола бастады. Астыртын түрде өзгелерге тіл тигізуге, сөзбен қорлауға болады. «Өшпенділік тілін» біртіндеп көбейтудегі мақсат – дискурсив кеңістіктің ұлғаюына ықпал ету, кейбір топтарға деген адамдардың жеккөрініш сезімін тудыру, қоғамды қатыгездік күйге түсіру. Қазіргі таңда әлеуметтік желіні қолданушылар арандату, дискриминация, экстремизм сипатындағы хабарламаларды тарату үшін кез келген себепті пайдаланады.

Еліміздің әлеуметтік желі тұтынушылары «Өшпенділік тіліне» жиі ұшырай ма? Осы орайда сауалнама жүргізген едік (сауалнамаға ЖОО-ның 50 студенті қатысты), қорытындысы төмендегідей:

Кесте №1

Жастардың өшпенділік тілінің қандай түріне жиі ұшырайтындығы да сараланды:

Кесте №2

«Зорлық-зомбылық» немесе «кемсітушілік» лексикасын қолданатындар да қоғамда көп кездеседі. Мұндай жағдайда толеранттылық төзімсіздікке ауысады, адамды құрметтеп сөйлейтін мәнер кемсітетін және менсінбейтін мәнерге айналады, тұлғаралық қатынастарды сипаттайтын сыпайылық дәрежелікпен алмасып, ашық тіл тигізуге жол беріледі. Мұны көп жағдайда текетірес риторикасы деп те жүрміз. Бұл сөзімізге төмендегі мысал дәлел бола алады. Өткен жылы Chocofamily Holding негізін қалаушы қазақстандық кәсіпкер Рамиль Мухоряпов елге келген ресейліктер алдында сөйлеген сөзінде Қазақстанда «орыс тілін біле тұра» қазақ тілінде сөйлегендерді сынап, мұны «ұлтшылдық пен мәдениетсіздіктің белгісі» деп атаған болатын. Кәсіпкер сөзін желі қолданушылары қатаң сынға алып, компанияның қызметін пайдаланудан бас тарту науқаны да басталған еді. Кейбір қолданушылар компания сайттарының қазақша нұсқасының жоғына да назар аударып, оларды заң алдында жауапқа тарту керек деп ұрандатты. Міне, осындай үлкен даудан кейін компания оқиғаға арнайы түсініктеме берді. Олар кәсіпкердің «қателескенін» айтып, қазақ тіліндегі нұсқасы жоқ сайттарын қазақшалауға да уәде берді және ол қазақ халқынан кешірім сұрауға мәжбүр болды [14].

Бытырғы жылы елімізді дүрліктірген «Пинта дауы да» мысал болуға сұранып тұр. Алматыда орналасқан «Пинта» компаниясы барларында қазақ әнінің әуелеуіне шектеу қойған. Мұны көпшілік «Қазақстан республикасының мемлекет тілін менсінбеушілік» және тұтынушылардың құқықын бұзу деп бағалап, қоғамда үлкен резонанс тудырды. Қоғам белсенділері бастап барлық қазақтар аталмыш барға байкот жариялады [15].

Қазіргі кезде көпшіліктің атынан жалпылама сөйлеу және өз пікірін елдің бәріне таңу ұстанымы көп кездеседі. Қазақ мұны «тисе терекке, тимесе бұтаққа!» дейді. Бұл бізде көбінесе танымал адамдар тарапынан көп қолданылып жатады. Мысалы, белгілі актер Алмат Сақатов «Күйеуің қыдырып кетсе, шыда!» деген пікір айтып, үлкен дауға қалды [16].

Біздің елімізде өшпенділік тілінің нысанына этникалық және діни топтар да көп ілініп кетіп жатады. Оның негізгі сипаттамалары:

- Этникалық немесе діни топтардың теріс бейнесін қалыптастыру;
- Оларды кемсітіп сөйлеу.

Бұл сөзімізді дәлелдеп көрейік. 2023 жылдың 26-шілдесінде танымал Тоқтар Жақаш Facebook әлуметтік желісіндегі парақшасына «Павлодар облысында қос азаматтық алған 819 адам анықталған. Оның барлығы Қазақстан азаматтығынан айырылып, айыппұл арқалады» деген жазба жариялады [17], соған орай қолданушылардың пікірін жариялап

көрейік: «Сатқындық қой. Аш көздерге бәрі бір», «Елімізде сепаратистерге Заң жақсы жұмыс істеп тұр», «малғұннан әділдік күтіп, үміттенген қазақ қасқамыз ғой», «Кез келген орыс ұлты болашақ сатқын, тіпті күнін көреалмай жүрген жаман орыс ресей үшін жан беруге даиын», «Осы біздің елдің президентін, министрлерді кремілде тағаиындаидыау сірә, келе сала жаман орыстың жағдайын жасауға кіріседі» (қолданушылардың тіл-стилі өзгертілмей алынды), міне осылайша кете береді. Елімізде тұратын орыс ұлтының өкілдеріне жанама атаулар беріп, кемсітіп сөйлеу басым болып тұр.

Өшпенділік тіліне көп ұшырайтындар – танымал саяси қайраткерлер мен өнер адамдары. Олардың жеке басына тиісу, олар туралы жағымсыз пікір тудыруға ұмтылу, өш алу сияқты ниеттер анық танылады.

Мұндай мысалдар «Facebook» әлуметтік желісінде жиі кездеседі, мәселен Тоқтар Жақаш деген қолданушы «Қазақ тілі» қоғамының басшысы Рауан Кенжеханұлының «Қазақстанда мемлекеттік тілді радикалдық жолмен енгізуге болмайды» деген пікіріне «30 жылдан бері «асықпайық!» деуден шаршамайтын тағы бір назарбаевщина!» деген пікір білдіріп, жазба жариялаған [18], ал ол жердегі комментарийлерді оқып көрейік, бір қолданушы «Осындай құл-құтандардан-ақ көрдік-ау, көресіні» десе, келесілері: «Мына шалақазақ Қазақ тілі қоғамының басшысы қалай болды??», «Мәңгүрттердің астауынан су ішкен пақыр. Кетіңдер орысқұлдар», «Мынандай құлдық санадағы мәңгүрттер биліктен қуылуы керек», «Хайуан» (қолданушылардың тіл-стилі өзгертілмей алынды), міне осылай жалғаса береді.

Біздің елімізде де дамыған мемлекеттердегі сияқты сөз бостандығы шексіз ұғым емес және оның шегі бар екендігі ескеріліп, егер де өзгелердің өміріне, денсаулығына, жеке бас құқығына қауіп төндірсе, сөз бостандығына шектеу қойылады.

ҚР Қылмыстық кодексінің 174-бабы бойынша [19] «Әлеуметтік, ұлттық, рулық, нәсілдік, тектік-топтық немесе діни алауыздықты қоздыруға, азаматтардың ұлттық арнамысы мен қадір-қасиетін не діни сенімін қорлауға бағытталған қасақана әрекеттер, сол сияқты азаматтардың дінге көзқарасы, тектік-топтық, ұлттық, рулық немесе нәсілдік қатыстылығы белгілері бойынша олардың артықшылығын не толыққанды еместігін насихаттау» жазаланады. Жаза түрлері – айыппұл, бас бостандығын шектеу немесе бас бостандығынан айыру (7 жылға дейін). Бұл заңсыздықтар әлеуметтік желілерде орын алса да қылмыс болып танылады. Сонымен қатар ҚР «Әкімшілік құқықбұзушылық туралы» кодексінің 453-бабында [20] нәсілдік және ұлт араздығын қоздыруға бағытталған мәліметтер мен материалдар қамтылған БАҚ өнімін тарату заңмен қудаланатыны анық көрсетілген. Егер әрекетте қылмыс белгілері болмаса, әкімшілік жаза тағайындалады.

Цифрлық медиа дәуірі онлайн-тілдесу және өніммен жасырын түрде және көбінесе салдары туралы артық ойланбастан бөлісуге мүмкіндік береді. Интернетте жазбамен бөлісу бірсәттік жұмыс болса, ал онлайн-сөйлесуді реттеуге арналған механизмдер жетілдірілмеген әрі баяу. Сонымен қатар, *дәстүрлі бұқаралық ақпарат құралдарында кез келген ақпаратты жариялау алдында автордың өнімін редакциялық қадағалау жүзеге асырылатын қағида бар*. Тарихи тұрғыдан алғанда, бұл көбінесе жеккөрушілік тудыру үрдісін тиімді тежеуді қамтамасыз етті, алайда бұл әлеуметтік медиа платформаларында жұмыс істемейтін тәсіл.

Медиаөнім жариялаудағы жылдамдық пен толассыздық, сондай-ақ редакциялық бақылаудың болмауы әлеуметтік медиа платформаларын арнайы реттеуші органдар үшін ерекше қиындық көзіне айналдырады. Саясаткерлер реттеудің негізгі ауыртпалығын әлеуметтік медиа платформаларының иелері өз мойындарына алулары керек деген ұсыныс айтады: мысалы, тиімді шағым беру механизмдерін қамтамасыз ету және заңсыз мәлімдемелерді жою міндеттемелерін орындау. Бірақ бұл тәсілге қатыстысты қауіп бар, яғни заңды пікір негізсіз қателікпен жойылып кетуі немесе жалпы белгілі бір орта жеке адамдардың интернетте өзін-өзі көрсетуіне кедергі келтіруі мүмкін. Сонымен қатар мемлекет әлеуметтік медиа платформаларын реттеудің кез келген түрі сөз бостандығына шамадан тыс зиян келтірмеуін қамтамасыз етулері керек.

Ендігі кезекте, қазіргі таңда әлемнің дамыған елдерінде әлеуметтік желілердегі өшпенділік тілін заңдық тұрғыдан қалай реттеп отырғанын талдап көрейік. Америка Құрама Штаттары кейбір маңызды аспектілерде басқа бағаланған юрисдикциялардан ерекшеленеді [21]. АҚШ Конституциясына бірінші түзету үкімет пен мемлекеттік органдардың сөз бостандығын шектеуіне тыйым салады. Сөйлеу барысында жеккөрушілікті тудыруда аздаған қатер бар, бұл зорлық-зомбылыққа әкеп соғуы мүмкін. Алайда, Бірінші түзету әлеуметтік медиа платформалар сияқты жеке нысандарға сөз бостандығына орай өз шектеулерін енгізуге тыйым салмайды. Әлеуметтік медиа платформалары жеке сот процестерінен қосымша қорғалған, өйткені олар 1996 жылғы «Коммуникацияның әдептілігі туралы» Заңның 230-бөліміне сәйкес өз сайттарында орналастырылған контентті басып шығарушылар болып саналмайды.

Жеккөрушілік пен зорлық-зомбылыққа итермелейтін хабарламалар әлеуметтік желілерде бұрын мүмкін болмаған тәсілдермен таралады және уақыт өткен сайын күшеюде.

Ұлыбритания интернетте де, баспа басылымдарында да жеккөрушілік тудыру үрдісіне қарсы бірқатар қылмыстық тыйымдар енгізуде. Мәселен, бұл елдегі «Қылмыстар мен тәртіпсіздіктер туралы заң», «Қоғамдық тәртіп туралы заң», 1998 жылғы зиянды хабарламалар туралы Заң және 2003 жылғы «Байланыс туралы заң» адамдарды нәсіліне, этникалық тегіне, діни және жыныстық бағдарына байланысты қорлайтын мәлімдемелерге тыйым салады.

Еуропалық Одақ Электрондық коммерция туралы директиваны қабылдады, ол жарияланғанға дейін веб-сайттардағы контентті бақылауға тыйым салады, бұл Еуропадағы нормативтік бастамалардың дамуын қалыптастыратын және әсер ететін ереже. ЕО әлеуметтік медианы реттеудің одан басқа да нұсқаларын зерттеп жатыр.

Қазіргі уақытта Facebook компаниясы Twitter, Youtube, Instagram, Microsoft, Snapchat, Google+ және Daily Motion–мен әлеуметтік медиа платформаларының жауапкершілігін арттыру бағытында интернеттегі заңсыз мазмұнға қарсы іс-қимыл кодексін енгізіп, қарсы күресу туралы хабарлама жариялады. Мінез-құлық кодексіне сәйкес, бұл компаниялар 24 сағат ішінде кез келген заңсыз мазмұнды жоюға келісті.

Цифрлық медиа онлайн-сөйлесу мен контентті жасырын түрде және көбінесе оның салдары туралы ойланбастан бөлісуге мүмкіндік береді.

Екі жылдан астам уақыт бұрын енгізілген Германияның «Желідегі құқық қолдану туралы» Заңы әлеуметтік медиа платформаларына жылдам, ашық және тиімді жұмыс істейтін шағымдарды қарау тетіктерін құруға міндеттейді. Заңсыз медиаөнім анықталған кезде (Германияның қылмыстық кодексінің анықтамасына сәйкес) ол белгіленген мерзім ішінде жойылуы немесе бұғатталуы керек. Нақты мерзімнің белгіленуі мазмұнның анық заңсыз немесе жай ғана құқықбұзушылық екендігіне және әлеуметтік медиа платформасының мойындалған салалық өзін-өзі реттеу органымен ынтымақтасуына байланысты. Шағымдарды басқару жүйесіндегі жүйелік ақаулар, соның ішінде белгіленген жою мерзімдерін сақтамау және есеп беру мен ашықтық талаптарын елемей үшін 50 миллион еуроға дейінгі айыппұлдар салынуы мүмкін.

Әлеуметтік желілерді қоса алғанда, желідегі кең форматтағы форумдар пайдаланушыларға өз ойларын еркін айтуға, кейде жасырын түрде білдіруге мүмкіндік береді. Әрине, адамның өз пікірін еркін білдіруі оның жоғары деңгейде құрметтелетін әрі бағаланатын құқығы болып табылады, алайда осы бостандықты басқа топқа қарсы араздықты қоздыру және өшпенділікті тудыру мақсатында теріс пайдалану, бұл заңсыздық әрі қылмыс болып табылады. Мысалы, американдық заңгерлер қауымдастығы АҚШ-та жеккөрушілікті қоздыру заңды және бірінші түзетумен қорғалған деп мәлімдейді, бірақ ол зорлық-зомбылыққа тікелей шақырған жағдайда басқаша сипатта қарастырылатынын баса көрсетеді [22]. Сонымен қатар, Facebook, YouTube және Twitter сияқты көптеген онлайн форумдар өшпенділік сөздерді зиянды деп санайды және араздықты қоздыратын сөздерді қамтитын мазмұнды жою саясатын ұстанады [23, 24, 25]. Осыған орай олар бұл бағыттағы

қоғамның алаңдаушылығына бей-жай қарамай және интернеттегі өшпенділік сөздердің кең таралуына орай [26], жеккөрушілік сипатын танытатын сөздерді автоматты түрде анықтау бағытындағы зерттеуге құлшыныс танытып отыр. Олар осылайша жеккөрушілік тудыратын мазмұнның таралуын азайтуға болады деп есептейді.

Кейбір ұйымдар өз жүйелерінде **өшпенділік сөздер сөздігі сияқты сыртқы дереккөздерді** қолданады. Бұл тиімді болуы мүмкін, бірақ бұл бағыт техникалық қызмет көрсетуді және оларды жаңартып отыруды талап етеді, бұл өз алдына мәселе. Алайда, жалпы алғанда, барлық жүйелерде кемшіліксіз болмайды, мысалы, арандатушылыққа итеруді көздейтін ақпаратты таратқысы келетіндер қабылданған шараларды айналып өту жолдарын белсенді түрде іздейді. Осыған орай көп жағдайда платформалардың өз контенттерін өшіру әрекеттерінің алдын-алу сияқты шаралар қамтылуы керек болады.

Тағы бір мәселе, өшпенділікке толы, агрессивті және қорлайтын мәтіндерді анықтайтын жалпыға қолжетімді, мұқият таңдалған деректер жиынтығы көп емес. Қысқаша тоқталсақ:

* Hatebase Twitter. Дэвидсон және басқалар ұсынған 24 802 сөзден тұратын Твиттер жиынтығы [27].

* Васима. Васим мен Хови нәсілшіл, сексистік немесе екеуі де жоқ деп белгіленген 16 914 твиттерден тұратын Twitter деректер жинағын ұсынады [28]. Алдымен олар діни, жыныстық, гендерлік және этникалық азшылықтарға қатысты қорлау мен терминдерді қамтитын шамамен 136 000 твиттерден тұратын корпус құрды.

* Васимб [29]. Бұл таңдауда Waseem Твиттерге аннотация жасау үшін краудсорсингпен қатар феминистер мен нәсілшілдікке қарсы белсенділерді тартты.

* TRAC. Троллинг, агрессия және кибербуллинг (TRAC) семинары 2018 жылы ағылшын және хинди тілдеріндегі агрессивті мәтінді анықтауға бағытталған бірлескен тапсырманы алға тартты [30]. Агрессивті мәтін көбінесе жеккөрушіліктің құрамдас бөлігі болып табылады.

* ХатЕвал [31]. Бұл деректер жиынтығы semeval 2019-дан алынған (5-тапсырма) Твиттердегі әйелдер мен иммигранттарға деген жеккөрушілік көріністерін жан-жақты әрі көптілді негізде анықтау үшін құрылған. Ол бірнеше белгілер жиынтығынан тұрады. Біріншісі твиттің әйелдерге немесе иммигранттарға деген жеккөрушілігін білдіретінін, екіншісі - твиттің агрессивті екенін, ал үшіншісі - твиттің жеке адамға немесе бүкіл топқа қарсы бағытталғанын көрсетеді.

Назар аударыңыз, бұл деректер жиынтығы олардың көлемі, қолжетімділігі, аннотацияланған деректердің сипаттамалары және қарастырылған өшпенділік сөздерінің анықтамасына орай айтарлықтай ерекшеленеді. Сонымен қатар әр түрлі сала бойынша жіктелгенін көруге болады.

Өшпенділік сөздерді анықтаудың бірнеше танымал тәсілдері бар:

1. *Өшпенділік сөздерді анықтаудың автоматты тәсілдері.* Көптеген әлеуметтік медиаплатформалар жеккөрушілікке тыйым салатын ережелерді бекітті, дегенмен бұл ережелерді сақтау әр хабарламаны тексеру үшін көп қол еңбегі қажет. Жақында Facebook сияқты кейбір платформалар мазмұн модераторларының санын көбейтті. Автоматты құралдар мен тәсілдердің тексеру процесін жылдамдату үшін адам ресурстарын тиімді пайдалану жағы да қарастырылуы тиіс, яғни медиамәтіндерді мұқият тексеретін қызметкерлердің өзін бірнеше лауазымдарға бөлу керек.

2. *Кілт сөзге негізделген тәсілдер.* Өшпенділік сөздерді анықтаудың негізгі тәсілі - кілт сөзге негізделген тәсілді қолдану. Онтология немесе сөздік арқылы ықтимал өшпенділік кілт сөздерді қамтитын мәтін анықталады. Мысалы, Hatebase [32] 95 тілдегі көптеген топтар үшін өшпенділік мағынасындағы терминдер базасын қолданады. Мұндай ресурстар құнды, өйткені терминология уақыт өте келе өзгереді. Алайда, біз жеккөрушіліктің анықтамаларын зерттеу барысында байқағанымыздай, қорлайтын сөздерді қолдану оларды жеккөрушілік деп санау үшін жеткіліксіз.

3. *Бастапқы метадеректер ұсыну тәсілі.* Әлеуметтік желілердегі қосымша ақпарат жазбалардың сипаттамаларын жақсы түсінуге көмектеседі және сәйкестендірудің тиімді

тәсіліне әкелуі мүмкін. Жарияланымды орналастырған пайдаланушының демографиясы, орналасқан жері немесе тіпті платформадағы әлеуметтік белсенділік сияқты ақпараттар жарияланым туралы толық түсінік бере алады.

Алайда, бұл ақпарат сыртқы зерттеушілер үшін оңай қолжетімді бола бермейді, өйткені пайдаланушының құпия ақпаратымен деректерді жариялау заңға қайшы келеді. Сыртқы зерттеушілерде пайдаланушы туралы ақпараттың бір бөлігі ғана болуы мүмкін немесе тіпті мүлдем болмауы мүмкін. Пайдаланушы туралы ақпаратты пайдалану кейбір этикалық мәселелерді де тудыруы мүмкін.

Өшпенділік сөздерді анықтаудың автоматты жүйелері жиі ұшырасатын мәселе - уақыт пен тарихи контекст бойынша тақырыптарға деген көзқарастың өзгеруі.

Келесі бір ескеретін жайт: өшпенділік сөздерді автоматты түрде анықтау - бұл жабық жүйе; адамдар мұның болып жатқанын біледі және анықтаудан белсенді түрде аулақ болуға тырысады. Адамның жеке басын қорлайтын хабарламаларды таратқысы келген пайдаланушылар бұл шараларды тез арада айналып өтудің жолдарын табады, мысалы, мәтіннің өзі емес, мәтіні бар суреттер түрінде мазмұнды орналастыру. Белгілі бір мәселені шешу үшін таңбаларды оптикалық тануды қолдануға болатынына қарамастан, бұл болашақта өшпенділік сөздерді табудың қиындығын тағы бір рет көрсетеді.

Қорытынды

Қазіргі таңда цифрлық коммуникацияны құқықтық тұрғыдан реттеу мәселесін қарастырғанда медиасауаттылық мәселесі де алға тартылады, өйткені әлеуметтік желіні тұтынушы, яғни кәсіби маман «медианың функцияларын түсіну қабілетіне, осы функцияларды орындау сапасын бағалауға және өз ойын білдіру мақсатында медиамен рационалды қарым-қатынасқа түсуге мән беруі» [33] қажет.

Жеккөрушілікті қоздыру әлеуметтік мәселе болып қала беретіндіктен, өшпенділік сөздерді автоматты түрде анықтау жүйелеріне деген қажеттілік барған сайын айқын бола бастады. Біз бұл мәселені шешудің заманауи тәсілдерін, сондай-ақ ақылға қонымды дәлдікті қамтамасыз ететін жаңа жүйені ұсынуға тиіспіз. Сонымен қатар БАҚ пен әлеуметтік желілерде араздық тілін тану мен бекітудің тиісті әдістемесін әзірлеуіміз қажет.

Интернеттегі өшпенділікті тудыру мәселесін реттеу маңызды саяси міндет болып табылады. Мемлекет әлеуметтік медиа платформаларын реттеудің кез келген тетігі сөз бостандығына шамадан тыс зиян келтірмеуін қамтамасыз етуі керек. Мәселенің күрделілігін ескере отырып, сөз бостандығын қорғау мен жеккөрушілікке тыйым салу арасындағы жақсы тепе-теңдікке қол жеткізілгенін бағалау үшін бүкіл әлем бойынша жаңа заңнамалық бастамаларды мұқият қадағалау қажет. Бұл мониторингті жүзеге асыру үшін әлеуметтік желілерде жұмыс істейтін компаниялар жойылатын контент туралы ашықтық саясатын ұстанғандары дұрыс, сонымен қатар зерттеушілерге және жалпы жұртшылыққа тексеру үшін өз деректерін ұсынулары керек.

Әдебиеттер тізімі

1. De Fleur M.L., Ball-Rokeach S.J. Theories of Mass Communication. – New York-London, Longman, 1989. – 8 p.
2. Elliott A., Urry J. Mobile lives: self, excess and nature. London and New York: Routledge Taylor&Francis Group, 2010.
3. Лугуценко Т.В. Повседневность в пространстве виртуальной культуры // Культура и цивилизация. – 2015. – Вып. № 1-2 (2). – С. 55-60.
4. Ожегов С.И. Словарь русского языка: ок. 57 000 слов / Под ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. – 19-е изд., испр. – М.: Рус. яз., 1987. – 750 с.
5. Федюнин Д.В., Гончарова Н.Ю. Современные особенности построения цифровых коммуникаций и их эффективность // Практический маркетинг. – 2012. – № 11 (189). – С. 28-34.
6. Чудновская И.Н. Коммуникация в эпоху цифровой революции // Социология. - 2008. - №4. - С. 114-117.

7. Robertson C, Mele C, Tavernise S. 11 Killed in Synagogue Massacre; Suspect Charged With 29 Counts. - 2018.
8. The New York Times. New Zealand Shooting Live Updates: 49 Are Dead After 2 Mosques Are Hit. - 2019
9. Sean MacAvaney, Hao-Ren Yao, Eugene Yang, Katina Russell, Nazli Goharian, Ophir Frieder. Hate speech detection: Challenges and solutions. [Electronic resource]. URL: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0221152>/<https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0221152> (Accessed: 2.10.2023).
10. Ross B, Rist M, Carbonell G, Cabrera B, Kurowsky N, Wojatzki M. Measuring the Reliability of Hate Speech Annotations: The Case of the European Refugee Crisis. In: The 3rd Workshop on Natural Language Processing for Computer-Mediated Communication @ Conference on Natural Language Processing. - 2016
11. Nockleby J.T. Hate Speech. Encyclopedia of the American Constitution. 2000;3:1277–79.
12. CommunityStandards [Electronic resource]. - URL: https://www.facebook.com/communitystandards/objectionable_content (Accessed: 2.10.2023).
13. Hateful conduct policy [Electronic resource]. - URL: <https://help.twitter.com/en/rules-and-policies/hateful-conduct-policy> (Accessed: 2.10.2023).
14. «Тіл дауынан» кейін. Chocofood компаниясы сайттарын қазақшалауға уәде берді [Электронды ресурс]. – URL: <https://www.azattyq.org/a/32092612.html> (қаралған күні: 02.10.2023).
15. Пинта дауы: Жаман үйді қонағы билейді! [Электронды ресурс]. - URL: <https://abai.kz/post/166461> (қаралған күні: 02.10.2023).
16. Болатқызы А. «Күйеуің қыдырып кетсе, шыда»: Алматы Сақатов көптің талқысына түскен пікіріне қатысты жауап берді [Электронды ресурс]. – URL: <https://stan.kz/kuyeuin-kidirip-ketse-shida-almat-sakatov-koptin-talkis-383415/> (қаралған күні: 02.10.2023).
17. Жақаш Т. Павлодар облысында қос азаматтық алған 819 адам анықталған [Электронды ресурс]. – URL: <https://www.facebook.com/100002139850991/posts/pfbid02Yk4PdHfzpz4HZzD5GJj2bpSt29QWqMB1NiaEAMvHPNGiadyQsV2NLYMLwtpzvJ5hl/?mibextid=I6gGtw> (қаралған күні: 2.10.2023).
18. Жақаш Т. 30 жылдан бері «асықпайық!» деуден шаршамайтын... – [Электронды ресурс]. - URL: <https://www.facebook.com/100002139850991/posts/pfbid02xhRtEPMbsoXM9GmKXktEptgmZVuAA6A1k1cW8Akb5imS37hM41UxGmZKJCPF19kv1/?mibextid=I6gGtw> (қаралған күні: 02.10.2023).
19. ҚР Қылмыстық Кодексі 174-бап. Әлеуметтік, ұлттық, рулық, нәсілдік, тектік-топтық немесе діни алауыздықты қоздыру [Электронды ресурс]. – URL: https://kodeksy-kz.com/ugolovnyj_kodeks/174.htm (қаралған күні: 02.10.2023).
20. «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Заң 2014 жыл 5 шілде № 235-V [Электронды ресурс]. – URL: https://kodeksy-kz.com/ob_administrativnyh_pravonarusheniyah/453.htm (қаралған күні: 02.10.2023).
21. Hate speech regulation on social media: An intractable contemporary challenge [Electronic resource]. – URL: <https://researchoutreach.org/articles/hate-speech-regulation-social-media-intractable-contemporary-challenge/> (Accessed: 2.10.2023).
22. Hate Speech—ABA Legal Fact Check—American Bar Association [Electronic resource]. – URL: <https://abalegalfactcheck.com/articles/hate-speech.html> (Accessed: 2.10.2023).
23. Community Standards [Electronic resource]. – URL: https://www.facebook.com/communitystandards/objectionable_content. (Accessed: 2.10.2023).
24. Hate speech policy—YouTube Help [Electronic resource]. – URL: <https://support.google.com/youtube/answer/2801939>. (Accessed: 2.10.2023).
25. Hateful conduct policy [Electronic resource]. – URL: <https://help.twitter.com/en/rules-and-policies/hateful-conduct-policy>. (Accessed: 2.10.2023).
26. Mondal M, Silva LA, Benevenuto F. A Measurement Study of Hate Speech in Social Media. In: ACM HyperText. - 2017.
27. Davidson T, Warmesley D, Macy MW, Weber I. Automated Hate Speech Detection and the Problem of Offensive Language. ICWSM. - 2017
28. Waseem Z, Hovy D. Hateful Symbols or Hateful People? Predictive Features for Hate Speech Detection on Twitter. In: SRW@HLT-NAACL. - 2016
29. Waseem Z. Are you a racist or am i seeing things? Annotator influence on hate speech detection on twitter. In: Proceedings of the first workshop on NLP and computational social science; 2016. p. 138–142
30. Kumar R, Ojha AK, Malmasi S, Zampieri M. Benchmarking Aggression Identification in Social Media. In: Proceedings of the First Workshop on Trolling, Aggression and Cyberbullying (TRAC-2018). ACL; 2018. p. 1–11.

31. CodaLab—Competition [Electronic resource]. - URL: <https://competitions.codalab.org/competitions/19935>(Accessed: 2.10.2023).
32. Hatebase [Electronic resource]. – URL: <https://hatebase.org/>(Accessed: 2.10.2023).
33. Медиа сауаттылық. Оқу құралы [Электронды ресурсы]. – URL: <https://medianet.ngo/wp-content/uploads/2019/07.pdf/> (қараған күні: 02.10.2023).

References

1. De Fleur M.L., Ball-Rokeach S.J. Theories of Mass Communication (Longman, New York-London, 1989, 368 p.).
2. Elliott A., Urry J. Mobile lives: self, excess and nature (Routledge Taylor&Francis Group, London and New York, 2010).
3. Lugutzenko T.V. Povsednevnost v prostranstve virtualnoi kultury [Everyday life in the space of virtual culture], Kul'tura i civilizacija [Culture and civilization], 1-2 (2), 55-60 (2015). [in Russian]
4. Ozhegov S. I. Slovar russkogo iazyka: ok. 57 000 slov [Dictionary of the Russian language: about 57,000 words / Ed. by Corresponding member of the USSR Academy of Sciences N.Y. Shvedova. – 19th edition., corrected (Rus. Iaz., Moscow, 1987, 420 p.). [in Russian]
5. Fediunin D.V., Goncharova N.Iu. Sovremennyye osobennosti postroeniye tzifrovyyh kommunikazhii I ih effektivnost [Modern features of building digital communications and their effectiveness], Prakticheskij marketing [Practical marketing], 11 (189), 28 (2012). [in Russian]
6. Chudnovskaya I.N. Kommunikatzia v epohu tzifrovoy revolyutsii [Communication in the era of the Digital Revolution], Sociologiya [Sociology], 4, 114-117 (2008). [in Russian]
7. Robertson C, Mele C, Tavernise S. 11 Killed in Synagogue Massacre; Suspect Charged With 29 Counts. – 2018.
8. The New York Times. New Zealand Shooting Live Updates: 49 Are Dead After 2 Mosques Are Hit. – 2019.
9. Sean MacAvaney , Hao-Ren Yao, Eugene Yang, Katina Russell, Nazli Goharian, Ophir Frieder Hate speech detection: Challenges and solutions/Published: August 20, 2019 [Electronic resource]. Available at: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0221152>/<https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0221152> (Accessed: 2.10.2023).
10. Ross B, Rist M, Carbonell G, Cabrera B, Kurowsky N, Wojatzki M. Measuring the Reliability of Hate Speech Annotations: The Case of the European Refugee Crisis. In: The 3rd Workshop on Natural Language Processing for Computer-Mediated Communication @ Conference on Natural Language Processing. - 2016
11. Nockleby JT. Hate Speech. Encyclopedia of the American Constitution. 2000; 3:1277–79.
12. Community Standards [Electronic resource]. Available at: https://www.facebook.com/communitystandards/objectionable_content (Accessed: 2.10.2023).
13. Hateful conduct policy [Electronic resource]. Available at: <https://help.twitter.com/en/rules-and-policies/hateful-conduct-policy> (Accessed: 2.10.2023).
14. «Til dauynan» keiin Chocofood kompaniasy saittaryn kazakshalauga uade berdi [After a language dispute, Chocofood promised to make its websites in Kazakh] [Electronic resource]. Available at: <https://www.azattyq.org/a/32092612.html> (Accessed: 2.10.2023). [in Kazakh]
15. Pinta dauy: zhaman uidi konagy bileidi [Pint Dispute: A guest runs a bad house!] [Electronic resource]. Available at: <https://abai.kz/post/166461> (Accessed: 2.10.2023). [in Kazakh]
16. Bolatkyzy A. "Kyieuin kydyryp ketse, shyda": Almat Sakatov koptin talkysyna tysken pikirine katysty zhauap berdi ["If your husband goes for a walk, endure it": Almat Sakatov answered the opinion of many] [Electronic resource] Available at: <https://stan.kz/kuyeuin-kidirip-ketse-shida-almat-sakatov-koptin-talkis-383415/> (Accessed: 2.10.2023). [in Kazakh]
17. Zhakash T. Pavlodar oblysynda kos azamattyk algan 819 adam anyktalghan [Pavlodar rgn identified 819 persons with dual citizenship] [Electronic resource] Available at: <https://www.facebook.com/100002139850991/posts/pfbid02Yk4PdHFtzp4HZzD5GJj2bpSt29QWqMB1NiaEAMvHPNGiadyQsV2NLYMLwrpzvJ5hl/?mibextid=I6gGtw> (Accessed: 2.10.2023). [in Kazakh]
18. Zhakash T. 30 zhyldan beri «asykpaiky!» deuden sharshamaityn... [For 30 years, "let's not rush!" who doesn't get tired of saying] [Electronic resource]. Available at: <https://www.facebook.com/100002139850991/posts/pfbid02xhRtEPMbsoXM9GmKXktEptgmZVuAA6A1k1cW8Akb5imS37hM41UxGmZKJCPF19kvI/?mibextid=I6gGtw/> (Accessed: 2.10.2023). [in Kazakh]

19. KR Kylmystyk kodeksi 174-bap. Aleumettik, ulttyk, rulyk, nasildik, tektik-toptyk nemese dini alauyzdykty kozdyru [Criminal Code of the Republic of Kazakhstan Article 174. Inciting social, National, Tribal, racial, lineage-group or religious divisions] [Electronic resource] Available at: https://kodeksy-kz.com/ugolovnyj_kodeks/174.htm/ (Accessed: 2.10.2023). [in Kazakh]
20. «Akimshilik kukuk buzushylyk turaly» Zan 2014 zhyl 5 shilde № 235-V [Law “On administrative offenses”, dated July 5, 2014 No. 235-V] [Electronic resource] Available at: https://kodeksy-kz.com/ob_administrativnyh_pravonarusheniyah/453.htm/ (Accessed: 2.10.2023). [in Kazakh]
21. Hate speech regulation on social media: An intractable contemporary challenge// [Electronic resource] Available at: <https://researchoutreach.org/articles/hate-speech-regulation-social-media-intractable-contemporary-challenge/> (Accessed: 2.10.2023).
22. Hate Speech – ABA Legal Fact Check – American Bar Association. [Electronic resource]. Available at: <https://abalegalfactcheck.com/articles/hate-speech.html>. (Accessed: 2.10.2023).
23. Community Standards. [Electronic resource]. Available at: https://www.facebook.com/communitystandards/objectionable_content. (Accessed: 2.10.2023).
24. Hate speech policy – YouTube Help [Electronic resource]. Available at: <https://support.google.com/youtube/answer/2801939> (Accessed: 2.10.2023).
25. Hateful conduct policy [Electronic resource]. Available at: <https://help.twitter.com/en/rules-and-policies/hateful-conduct-policy>. (Accessed: 2.10.2023).
26. Mondal M, Silva LA, Benevenuto F. A Measurement Study of Hate Speech in Social Media. In: ACM HyperText. - 2017.
27. Davidson T, Warmesley D, Macy MW, Weber I. Automated Hate Speech Detection and the Problem of Offensive Language. ICWSM. - 2017
28. Waseem Z, Hovy D. Hateful Symbols or Hateful People? Predictive Features for Hate Speech Detection on Twitter. In: SRW@HLT-NAACL. - 2016
29. Waseem Z. Are you a racist or am i seeing things? Annotator influence on hate speech detection on twitter. In: Proceedings of the first workshop on NLP and computational social science. - 2016. p. 138–142.
30. Kumar R, Ojha AK, Malmasi S, Zampieri M. Benchmarking Aggression Identification in Social Media. In: Proceedings of the First Workshop on Trolling, Aggression and Cyberbullying (TRAC-2018). ACL; 2018. p. 1–11.
31. CodaLab – Competition. [Electronic resource]. Available at: <https://competitions.codalab.org/competitions/19935> (Accessed: 2.10.2023).
32. Hatebase [Electronic resource]. Available at: <https://hatebase.org/>(Accessed: 2.10.2023).
33. Mediasauattylyk [Media Literacy]. Training manual [Electronic resource] Available at: <https://medianet.ngo/wp-content/uploads/2019/07.pdf/> (Accessed: 2.10.2023). [in Kazakh]

O.Zh. Oshanova¹, D. Kalibekuly¹, A. Elesheva²

¹Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

²L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Hate speech and legal regulation in digital communication

Abstract. The article discusses the main characteristics of digital communication in the modern world and Kazakh society, as well as new transformations and forms of transmission of messages transmitted through digital communication.

The digital media age makes any online chat or media product accessible with a single touch of the screen but makes it possible to share them without thinking about the consequences. In this regard, the article highlights the main advantages and harmfulness of intensifying and changing the exchange of information using modern technical means.

As the number of media products on the Internet grows, so does the spread of hate speech. In this article, we identify and explore various ways to identify media products filled with hate speech on social networks. The problems and limitations we face in this direction also be mentioned. We also discuss the legal and practical aspects of resolving this issue.

Keywords: digital communications, social networks, freedom of speech, hate speech, legal regulation, media production.

О.Ж.Ошанова¹, Д. Калибекулы¹, А.Елешева²

¹Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан

²Евразийский национальный университет им. Л. Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Язык ненависти и правовое регулирование в цифровой коммуникации

Аннотация. В статье рассматриваются основные характеристики цифровой коммуникации в современном мире и казахстанском обществе, а также новые преобразования и формы передачи сообщения, передаваемого через средства цифровой связи.

Век цифровых медиа делает любой онлайн-чат или медиапродукцию доступными одним касанием экрана, но позволяет вам делиться ими, не задумываясь о последствиях. В этой связи в статье подчеркиваются основные преимущества и вредность интенсификации и изменения обмена информацией с помощью современных технических средств.

Поскольку количество медиапродуктов в интернете растет, растет и распространение разжигающих ненависть высказываний. В этой статье мы определяем и исследуем различные способы выявления медиапродуктов, наполненных ненавистническими высказываниями в социальных сетях. Проблемы и ограничения, с которыми мы сталкиваемся в этом направлении, также будут упомянуты. Мы также обсудим юридические и практические аспекты урегулирования этого вопроса.

Ключевые слова: цифровые коммуникации, социальные сети, свобода слова, язык ненависти, правовое регулирование, медиапродукция.

Авторлар туралы мәлімет:

Ошанова О.Ж. – филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан.

Қалибекулы Д. – докторант, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан.

Елешева А. – оқытушы, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан.

Oshanova O.Zh. – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan.

Kalibekuly D. – PhD student, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan.

Elesheva A. – Lecturer, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.